

Janez Polajnar

Kvaren in umazan tisk

Zavzemanje za »boljši« tisk pred prvo svetovno vojno

V krščanski miselnosti se je kot najboljšo sredstvo za ohranitev čistosti in sramežljivosti vedno ponujal pobeg za (npr. samostanske) zidove, priporočala pa se je pazljiva budnost do vsega posvetnega. Sestavni del posvetnega sveta, tistega, do katerega je bilo potrebno biti še posebno pozoren, sta vsekakor bila tudi tisk in literatura. »Religija in morala sta po 'naravi' in tradiciji tesno povezani. Nobena cerkev, četudi je še tako spoštovala svobodo ljudi, si ni hotela omejiti vloge in naukov samo na izpovedovanje vere: mar ni pravilnost vedenja jamstvo za čistost vere? Vse cerkvene ustanove so zato imele za svojo dolžnost, da pridigajo moralo in v pravem ali nepravem trenutku izdajajo zapovedi, katerih spoštovanje naj bi bilo po njihovem pogoj za zveličanje duš in zdravje ljudi.«¹ Papež Pij XII. je na primer v encikliki *O svetem devištvu* iz petdesetih let 20. stoletja zavzel nasprotno stališče od tistih, ki so menili, da se morajo kristjani, posebno še duhovniki, seznaniti z nevarnostmi sveta in tako preizkušati svojo čistost in sposobnost, da se uprejo. »Zaradi tega dopuščajo /.../ branje ljubezenskih romanov, ki se nahajajo na Indeksu prepovedanih knjig ali tistih, ki so prepovedane po naravnem pravu. /.../ Pri tem nam dobro služi opomin sv. Avguština: 'Ne govorite, da so vam srca čista, če so vaše oči nečiste, saj je nečisto oko znak nečistega srca.'² Enciklika je sicer mlajša od časa, ki ga tu obravnavamo, vendar se je začela takšna in drugačna literatura širiti med prebivalstvom predvsem v 19. stoletju, in tega moralisti tistega časa nikakor niso spregledali.³ Stalna pozornost je bila zato najboljši

varuh neoporečne moralne čistosti: »Kaj je torej pozornost? Sledeče je preprosta, pravilna in globokoumna razlaga: pozornost je spominjanje na tisto, kar ni dano nobenemu drugemu bitju razen človeku in kar na zemlji posedujemo samo mi sami; je spominjanje na tisto, kar je v nas in drugih božjega, in je religiozni čut, ki spominjanje navdihuje.«⁴

Za moraliste je v нравstvenem oziru poseben problem predstavljala šund literatura, kolportажna literatura ali tudi trivialna literatura. Moralisti so ji zaradi slabih vplivov na sramežljivost pripisovali precejšnjo vlogo.⁵ Ta je tako kot drugod tudi pri nas omrežila veliko bralcev in jih privlačila s svojimi napetimi, navadno ljubezenskimi zgodbami. Ljubezenski roman je imel posebno vlogo. Bil je del tako imenovane preobrazbe intimnosti, ki se je začela v 19. stoletju med meščanstvom in se kasneje, tudi zaradi nizke cene, množično razširil

dejanji nraavnost ali sramožljivost hudo in tako žali, da se očitno pohujšanje daje, je kriv prestopka, in naj se obsodi v hud zapor od osmih dni do šestih mesecev. Če se je tako žaljenje storilo po tiskovinah, naj se kakor pregrešek s hudim zaporom od šestih mesecev do enega leta kaznuje.« V: Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku, I. zvezek, Kazenski zakon, Ljubljana, 1889 (dalje: Zbirka avstrijskih zakonov).

4 Felix Dupanloup, Bischof von Orléans: Die großen Pflichten der christlichen Frau, Conferenzreden, Mainz, 1881, str. 155.

5 Ocene o razširjenosti literature z nemoralno vsebino so bile različne. Za veliko moralno bolj občutljivih ljudi je bil tak skoraj vsak roman z lahkotnejšo vsebino. Pomagamo si lahko z leksikoni iz obravnavanega časa. Pod geslom Kolportage lahko najdemo v Meyerjevem leksikonu iz leta 1909 tudi oceno o tem, kolikšen del prodane literature predstavlja moralno sporno pisanje: »Prejšnji obče veljavni predsodek napram kolportажi je v sedanjosti odstopil mesto pravičnejši oceni, čeprav je potrebno poudariti, da se še vedno kakšnih 5 odstotkov prometa v kolportажi sestoji iz spisov z zelo dvo-mljivo literarno vrednostjo.« V: Meyers Große Konversations-Lexikon, Wien, 1909 (geslo: Kolportage).

1 René Rémond, *Religija in družba v Evropi*, Ljubljana, 2005, str. 85.

2 Enciklika sv. Oca pape Pija XII. 'O svetem devištvu', Đakovo, 1954, str. 25.

3 Prodajo in razpečevanje tiskovin, ki bi žalile sramežljivost in povzročale pohujšanje, je sankcioniral 516. člen kazenskega zakonika, ki se je glasil: »Kdor v podobah ali z nečistimi

med vsem prebivalstvom. Romantična ljubezen se je vedno bolj prebijala v ospredje.⁶ Poklicani k varovanju nraavnosti pa so opozarjali, da takšni romani, ravno zaradi postavljanja romantične ljubezni v ospredje, zasadijo v človeka seme pohujšanja in nemoralnosti. Prepuščanje čutom ni moglo voditi k srečni prihodnosti. Mnenje o škodljivosti branja ljubezenskih romanov – in to ne samo kolportážnega ali šund romana – je bilo razširjeno tudi med tistimi, ki so v mladosti takšne romane prebirali, a so z leti ugotovili, kako sramotni in škodljivi spisi so bili to, ki so povrh vsega nedolžno bitje lahko zavedli v samooskrumbo.⁷ Škodljivosti romantičnih ljubezenskih romanov se je ob popisovanju svojega življenja spomnil tudi Janez Trdina. Obtožil jih je, da so povzročili pri njem »polucije«, kar je bil »hujši nasledek tega branja.«⁸ Predvsem nemško leposlovje in poezijo je označil kot »prosto, mladino zapeljujoče čenčanje in kvantanje. /.../ Nemci pišejo pohujšljivo kakor Francozi, samo grje od njih, trdijo pa, da so Francozje simlich, von lockern Sitte.« Dalje je Trdina na primeru treh Goethejevih del razložil, zakaj ta literatura zapeljuje v greh: »1. Goethe popisuje ljubezen mladega Wertherja do omožene trole tako mikavno in lepo, da mora mlad človek dobiti simpatijo za to grešno zvezo. 2. Wahlverwandschaften (Izbirne sorodnosti). Mož in žena. Mož se zaljubi v deklico, žena v vojaka. Ko pride mož k ženi spat, si misli on, da ima pod sabo deklico, ona pa, da ima na sebi vojaka. /.../ Brez šale, kdor ne verjame, naj bere. 3. Wilhelm Meisters Lehr-u. Wanderjahre. (Učna leta Wilhelma Maistra.) Popis gledališkega življenja. Po svetu hodi truma igralcev in igralke: to se ve, da se ljubijo vse vprek, tu ni druge vlade, kakor tista matere narave. /.../ Pohujševale so me tudi nemške pevke in popevke. /.../ Brali smo pa vsi tudi najraje kaj prav zaljubljenega in škakljavega.«⁹

Zgodbe v romanih so očitno preveč razburjale misel, vnemale poželenje po ljubezni in sploh prehudo preizkušale voljo. Skratka, razmerje v ro-

6 Anthony Giddens, *Preobrazba intimnosti*, Ljubljana, 2000, str. 33.

7 »Devetnajsto stoletje je bilo tako rekoč obsedeno od onanije. Generacija za generacijo moških je zrasla in odrasla, ne da bi jim ta 'ostudna pregreha' pustila kakšne posledice, pa je vendarle vcepljala odraščajoči generaciji natančno takšno – ali pa še hujšo – grozo, kot jo je preživela sama.« V: Alenka Puhar, *Prvotno besedilo življenja*, Oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju, Zagreb, 1982, str. 91-92.

8 Janez Trdina, *Zbrano delo*, 1. knjiga, Ljubljana, 1946, str. 142 (dalje: Trdina, ZD, 1. knjiga).

9 *Ibidem*, str. 139-140.

mantičnem romanu, ki je bilo brez objektivnega ozadja in realnega namena, to je spočetja, je bilo, kakor priznava Trdina, mamljivo, vendar je mladeniča pohujševalo. Vzoredna katoliško moralna vzgoja je namreč v odraščajočem mladeniču/dekletu krepila občutek krivde, zato so vzdihovanja, jokanja, ločitve junaka in njegovega dekleta povzročala v duši nemir, hkratio poželenje in stud do nasprotnega spola. Oziroma, če ponovno citiram Trdino: »Zdaj se spet vidita, padata drug drugemu na srca, v naročje, okoli vrata, pa se objemljeta in ližeta tako dolgo in glasno, da šumi bralcu kar po ušesih njun: cmok! cmok! cmok!«¹⁰

Nravstvene obravnave pa je bil za svoje pisanje ne nazadnje deležen tudi sam Trdina. Njegove *Bajke in povesti*, ki jih je objavljval v *Ljubljanskem zvonu*,¹¹ namreč niso bile pogodu grmečemu Antonu Mahničju, ki jih je v *Rimskem katoliku* označil takole: »Sploh so Trdinove bajke in povesti prava kloaka, ki se vije skozi letnike Ljubljanskega zvona, kloaka, v katero se zliva vse, kar se da misliti najbolj ostudnega in kosmatega – prava kvintesenca mladostlovskega liberalstva.«¹² Obenem je v skrbi za moralno nedotaknjenost bralcev tiste najbolj sporne, torej »kosmate«, dele zapisal v latinščini. O tej oceni je Trdina pisal tudi v pismu Pavlu Turnerju in o Mahničju rekel, da je »velezabavna prikazen, ali ob enem pa vendar velikanski anakronizem.«¹³

V *Rimskem katoliku* so leposlovju sploh posvečali nekoliko več pozornosti kot drugod. Opazili so namreč povečano povpraševanje po leposlovju na Slovenskem. O romanu in še posebej o slovenskem romanu so se razpisali leta 1892. V članku se je avtor zavzel za aktivni pristop do reševanja problema. Ugotavljal je, da večina »navadnih izobražencev« strastno prebira leposlovje in da le ti najbolj odločilno vplivajo na javno mnenje in življenje. Takrat obstoječega leposlovja, posebno romana, pa si po avtorjevem mnenju ni bilo možno več misliti brez umorov, samomorov, nečistosti in

10 *Ibidem*, str. 138.

11 O *Ljubljanskem zvonu* je takratni škof Jeglič, v sestavku namenjenemu duhovnikom, zapisal, da nasprotniki v dosegu svojih »Bogu zopernih namenov« uporabljajo tudi »beletristični list Ljubljanski zvon«, ki da »je tak, da mora umazati mladeniško domišljijo in v bravcu vzbuditi pohotne strasti. Tudi krive nazore o umetnosti razvija in širi.« V: Škofijski list, št. 1, 1905, str. 3-4.

12 *Rimski katolik*, 1889, str. 426.

13 Janez Trdina, *Zbrano delo*, 12. knjiga, str. 155.

prešušta. Ker se torej s tovrstnim leposlovjem v obliki basni, povesti ali pikantnega romana širijo zmote, laži in protikatoliške ideje, mora katoliška inteligenca poskrbeti za katoliški roman oziroma katoliško leposlovje, ki bo imelo višji namen od le gole zabave, ki jo nudi zmotno leposlovje. Višji namen pa pomeni širiti absolutno resnico.¹⁴ Načrt je torej bil, da bi z isto lahkotno literarno zvrstjo širili krščansko vero in resnico.

Pojmovanje romana in drugega neprimerne leposlovja kot enega izmed krivcev za pohujšanje mladine je bila stalnica pri moralistih in njihovih prizadevanjih za нравno čistost prebivalstva. Motilo jih je, da se v knjigah kot vodilo ne pojavlja ljubezen do boga in tudi ne krščanski duh. Oba naj bi bila ljudstvu v uk in vzor, ali kakor je bilo slikovito zapisano v *Zgodnji danici* v članku z naslovom *Nečedno pisarstvo: »Pisavec s posvetnim duham okužen, usmojen s poželjivostjo in meseno ljubeznijo, hote ali nehote tega nečistega duha v svoje spise vgnjezdi, povsodi se gnjus za njim cedi, kakor za gnojnim vozom; in tako s svojo nesnago tudi druge okuži.«*¹⁵

Posvetni duh in iskanje zadovoljstva v posvetnem pa sta bila tisto, proti čemur so se morali »pristojni« boriti. Odvrčal je namreč misli od večnega in iskal užitka v tuzemskem življenju, kar pa je posledično lahko pripeljalo do usihanja vere v Boga. Zato je že Anton Martin Slomšek v svoji vzgojni knjižici *Krščansko devištvo*, ki je bila prvič izdana leta 1834 in nato večkrat ponatisnjena, ljubezen do posvetnega postavil med devet sovražnikov in sovražnic devištva, saj »mlado srce zakoplje v posvetne reči, da pozabi na Boga in nebesa. /.../ Če živiš po šegi posvetnih ljudi, ljubiš svet. Bogu in ob enem pregrešnemu svetu pa ugajati ne moreš. 'Kdor ni zmenoj', pravi Jezus, 'je zoper mene.'¹⁶ V tem se jasno kaže preprosta dvopolna retorika, ki življenje na zemlji postavlja v pol grešnega oziroma vic, v katerih gradi človek odrešenje. Torej sta vera in odrešenje na eni strani, grešnost in poguba v posvetnem užitku zemeljskega življenja pa na drugi strani.

Šund pa naj bi tudi vzpodbujal čutne občutke pri dekletih in fantih in jih s tem zavajal v po-

¹⁴ Rimski katolik, 1892, str. 13-19.

¹⁵ Zgodnja danica, 15. sušec 1855.

¹⁶ Anton Martin Slomšek, *Krščansko devištvo*, Prevalje, 1923, str. 24.

hujšanje. »Šest očitkov, ki se jih je postavljalo šundu in ničvredni literaturi: 1. da uničuje čut za resničnost in dejanskost, 2. skozi prvi dve uničenji (preko seznanjanja s slabim vedenjem, od ropanja do umorov) uničuje moralne norme, 3. da razvne čute, 4. da škoduje bralcu estetsko in etično, saj bralec ostaja pod vplivom vsebine in vpliva na njegov čut za dejanskost, 5. da špekulira z najbolj nizkotrnimi občutki in strastjo, 6. da škodi ekonomskemu položaju ljudi, ki zapravijo za romane, ki obsegajo več deset zvezkov ali celo več kot sto, velike vsote denarja.«¹⁷

Lahkoživa literatura pa se je nezadržno širila, kljub temu, da so bile posledice za bralca lahko celo usodne, kakor so zapisali v *Rimskem katoliku*: »Njihov včinek je navadno: razvnetje živcev, prazno sanjarjenje, obupovanje, svetožalje, samovmor. /.../ V najboljšem slučaju pa je tak spis gola otroška igrača brez dostojne svrhe.«¹⁸ Razlogi za tako mišljenje so se skrivali v spoznanju, da se človek mora za svojo нравstveno čistost neprestano boriti z lastnimi občutki oziroma »hudo poželjivostjo«, ki jo takšni romani vzpodbujajo. O veliki moralni škodi »posebnih nevarnosti zoper čistost« je bil prav tako prepričan tudi sekavski škof Janez Zwerger, ki pravi, da »zlasti tiskovine, knjige, podobe in gledišča, razdejanje pa, ki ga te reči prizadevajo, je neizrečeno veliko.« Dalje pravi: »O naravnost zapeljivih knjigah še ne govorim ne; te so dostikrat še nevarnejše, kakor osebni zapeljivci. Jaz govorim o romanih tiste vrste, ki v izrazih sicer niso nespodobni, pa vendar domišljijo napolnjujejo z nasladnimi podobami in strasti v sercu vzbujajo, tako da brez notranjih grehov ni.«¹⁹

Dobra tri desetletja kasneje je ljubljanski škof Jeglič podal podobno mnenje kot omenjeni škof iz Gradca. Knezoškof Jeglič je še nekoliko natančneje opisal problematičnost tega čtiva in domnevamo lahko, da so na njegovo razmišljanje imela določen vpliv nevrološka raziskovanja njegovih sodobnikov, kot je bil npr. znani dr. Richard von Krafft-Ebing iz Gradca. Med »vzroki greha« so bili naštet tudi »umazani spisi«, ki jih je škof

¹⁷ Marianne Fischer, *Erotische Literatur vor Gericht, Der Schmutzliteraturkampf im Wien des beginnenden 20. Jahrhunderts*, Wien, 2003 (dalje: Marianne Fischer, *Erotische Literatur vor Gericht*), str. 23-25.

¹⁸ Rimski katolik, 1892, str. 16.

¹⁹ Janez Zwerger, *Nar lepši čednost in nar gerši pregreha*, Ljubljana 1879, str. 144-147.

Vražje šepetanje na uho
(E. Decsey, G. Gugitz, A. Klima et al., Sinnestaumel, Hagenberg Verlag, Leipzig – Wien 1933)

Jeglič sicer uvrstil v poglavje o »gnusni nečistoči« in zapisal: »Proč z njimi! Ako jih čitaš, vzbujáš si grde misli in nesramne predstave, omadežuješ svojo domišljijo, dražiš živce zvezane s spolnimi deli in si vzbujáš nespodobne občutke.«²⁰

Ta vrst literature je bila najbolj razširjena zlasti med nižjimi sloji mestnega prebivalstva, posebno med služkinjami, za katere je roman lahko pomenil umik iz težav in naporov vsakdanjika. Ob kolportajnih romanih je bila na prelomu 19. in 20. stoletja seveda najbolj brana še krščansko vzgojna literatura,²¹ ki so jo prodajali v istih knjigarnah in je pomenila drugo stran pobega iz realnosti, zatekanje k Bogu, s katerim so si ženske (služkinje) lahko lajšale naporno življenje z mislijo na večnost. Sloj hišnih poslov, v mestu so bile to v veliki večini mlajše samske ženske, je namreč spadal med

20 Anton Bonaventura Jeglič, *Dekletom*, Drugi zvezek. Krščansko življenje, Ljubljana, 1910, str. 77-78.

21 O služkinjah in njihovih bralnih navadah podrobneje Marina Tichy, *Alltag und Traum, Leben und Lektüre der Dienstmädchen in Wien der Jahrhundertwende*, Wien-Köln-Graz, 1984.

najbolj izkoriščane, zapostavljene in prikrajšane poklicne skupine. Njihov delavnik je obsegal vsa gospodinjska dela in je ponavadi trajal 15 in več ur, za kar so dobile streho nad glavo in hrano ter mizerno plačo ob koncu meseca. Hkrati pa je bilo njihovo privatno življenje zelo omejeno, saj so morale biti delodajalcu stalno na razpolago.²² Služkinje so bile večkrat tudi žrtve meščanske dvojne morale, saj so jih gospodarji, njihovi sinovi in celo razni pomočniki včasih spolno nadlegovali.²³ Romani, ki so pripovedovali zgodbe o roparjih, vitezih, prikaznih in zaljubljenih revnih dekletih, ki najdejo svojega odrešitelja, so v razmerah, v katerih so služkinje živele, torej pomenili beg iz vsakdanjika v lepši svet. Kolportajni roman je v takšnih primerih dejansko igral vlogo, ki so mu jo očitali moralisti, češ da uničuje čut za resničnost in dejanskost.²⁴ Z zatekanjem v fiktivni svet kolportajnega romana so služkinje lahko našle nadomestek za neizživeto življenje.

»Tako knjiga postane ne toliko posrednik vsebine kot sprejemnik, na katerega bralec prenaša ali obeša svoje projekcije. Bralec tako uresničuje svoje duševne fenomene.«²⁵ Torej ravno nasprotno, kot so ta pojav razumeli katoliški moralisti, saj so v knjigi videli predvsem posrednika, ki s svojo vsebino razvema čutnost in poželjivost ter uničuje sramožljivost predvsem mladega bralca, ki moralno še ni dovolj močan, da bi se lahko obranil pohujšanja, ki ga takšna literatura prinaša. Med »spodobnimi« ljudmi se je razširilo prepričanje, da lahko kolpor-

22 *Ibidem*, str. 64.

23 Andrej Studen, *Stanovati v Ljubljani*, Ljubljana, 1995, str. 156-157. O tem tudi Janja Žagar, *Služkinje v Ljubljani*. V: *Traditiones* 15, 1986.

24 Upanje na boljše življenje so dekleta namreč iskala tudi v ženitnih oglasih. Iskanje primerne moža pa je lahko bilo tudi nevarno. Leta 1883 je npr. več dunajskih gospa prijavilo policiji, da so njihove služkinje izginile. Izkazalo se je, da so končale kot žrtve morilca Hugona Šenka, ki se je preko ženitnega oglasa ponujal kot idealen ženin. Šenk jih je zapejal, pobral njihove prihranke ter s pomočjo dveh pajdašev umoril. V: Andrej Studen, *Rabljev zamah*, Ljubljana, 2004, str. 157-188. Podobna zgodba se je zgodila leta 1938 v Sloveniji. Glej: Andrej Studen, *Ne bo je nikdar več nazaj*, *Zgodovina za vse*, leto XI, št. 2, 2004, 101-122.

25 Jaro Dolar, *Cankar in trivialna literatura*, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 1-2, 1977, str. 240-248; v op. 14 se sklicuje na Sylva Simsova: *Nicholas Rubakin and Bibliopsychology*, London, 1966 (dalje: Dolar, *Cankar in trivialna literatura*). O raziskavah bralnih navad glej: Jaro Dolar, *Sociološki vidiki bibliotekarskega dela*, *Knjižnica*, let. 19, št. 1-4, 1975, str. 39-47.

taža in sploh ljubezenski roman v moralnem oziru škodujeta v tolikšni meri, da je to čtivo potrebno čim bolj nadzirati. Ni vsaka umetnost za ljudi, saj »ta vkus ni vselej zdrav in njega zadostenje ne vselej koristno. Dostikrat je ta vkus ves bolesten, včasih uprav nemoralen, včasih pa naravnost smešen. Brezvestni pisatelji se dostikrat vedoma polastujejo teh naopak v dobičkarijo /.../ Takih slabih vkusov ponuja nam polupretekla doba francoske dramatične muze: vkus prešestnih zakonov, priljubljen predmet francoske komedije. /.../ Dejanje je polno nenaravnih in nevrjetnih in gnjusnih prizorov.«²⁶

Nekaj kritik na račun šunda (literarnih in moralnih)

O ljubezni, njenem pomenu, mestu in uporabi v beletristiki je pisal Ivan Grafenauer v *Zgodovini novejšega slovenskega slovstva* leta 1911. Grafenauer je bil precej oster do »moralnih rigoristov«, ki so v ljubezenski literaturi videli samo nevarnosti za greh in pohujšanje. »Pa saj je bila tem sodnikom že sama ljubezen pregreha, ločitve med čisto in nečisto ljubeznijo skoro niso poznali.« Izpostavil je Luko Jerana, dolgoletnega urednika *Zgodnje danice*, ki je večkrat pisal tudi o moralno slabem leposlovju. O Jeranu je menil, da je bil »najdoslednejši predstavnik te struje, ki je resno delal za nramni in narodni napredek Slovencev, ki pa je bil v tem oziru čudno slep, da ni mogel ločiti moralne kakovosti umazanega pisaštva nemške 'Schundliterature' od one – Prešernovih poezij!«²⁷ Grafenauer je imel torej slabo mnenje o šund romanu. Citiral je npr. Jurčiča in njegov zagovor romana v *Glasniku* leta 1866, v katerem je Jurčič zapisal: »Samo ob sebi se razume, da slovenski lepoznavski pisatelj mora biti moralen, da se mora varovati mesenosti. /.../ Slovenski pisatelji naj bodo skrbni in naj ne prekoračijo meje spodobnosti.«²⁸ Šund ni prišel v okvirje spodobnosti. Mnenje o njem je bilo, bolj kot ne, enotno in ni sprožalo polemike. O vplivu in zapuščini moralistov v literarno estetskih nazorih na Slovenskem pa je nastala razprava v *Domu in svetu* in *Času*.²⁹

26 Razgovori. O tem, kakšno naj bo pisanje, J. P. (najverjetneje Janko Pajk), v: *Zora*, 1. 3. 1876.

27 Ivan Grafenauer, *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva*, II. del, *Doba narodnega prebujenja*, Ljubljana, 1911, str. 137-138.

28 *Ibidem*, str. 145.

29 Prim. P. Bohinjec, *Umetnik in občinstvo*, v: *Dom in svet*, 1916, str. 276-278; Aleš Ušeničnik, *Umetniki in pedagogi*, v: *Čas*, zv. 1, 1917, str. 37-38; Ivan Grafenauer, *Jeranov Pro-*

blem, v: *Dom in svet*, št. 1, 1917, 10-14; Aleš Ušeničnik, »Jeranov problem«, v: *Čas*, zv. 2-3, str. 98-119.

Do tako imenovanega šunda je imel na primer zelo odklonilen odnos tudi Ivan Cankar, predvsem zaradi nične umetniške in literarne vrednosti, in ne toliko zaradi gnusnih in nenaravnih prizorov. Ob izidu romana *Žena Vitomila* Jelenca leta 1910 je v kritiki zapisal: »Nazadnje je vendarle stopila grofica beračica z blatnimi čizmi v hišo slovenske književnosti in dobili smo, česar prej nismo imeli: čist, pristen, razgaljen šund.«³⁰ Da negativen odnos večine kritikov do kolportážnega romana ni bil zgrajen zgolj na literarnih kriterijih in umetniški manjvrednosti kolportážnega žanra, ampak da je pri tem igrala precejšnjo vlogo predvsem morala, je izkusil prav Cankar sam.

Med izdano slovensko beletristiko tistega časa lahko zasledimo tudi nekaj del, ki so spolnost obravnavala kot družbeni problem in ki so jih kritiki zaradi tematike označili kot nepotrebna ali celo škodljiva. Zanimivo primerjavo dobimo iz dnevnega časopisja, saj so na področju javne morale tako v katoliškem kot liberalnem tisku očitno prevladovala bolj kot ne skupna stališča. Pri tem lahko še najlažje zasačimo liberalni tabor, mogoče še najbolj izrazito ob objavi *Erotike*, pesniške zbirke Ivana Cankarja iz leta 1899, ali pa ob izidu njegove *Hiše Marije Pomočnice* leta 1904. Prvo izdajo *Erotike* je namreč v veliki meri pokupil ljubljanski škof Jeglič in jo zažgal v pečeh ljubljanske škofijske palače.³¹ O tem neslavnem dejanju so v *Slovenskem narodu* takrat ostro zapisali: »Katoliški Dagarini niso imeli za umetnost niti duha niti srca. Zelot ne razume niti sodobnih slikarjev, niti kiparjev, niti literatov /.../ S svojimi kritičnimi nosovi rijejo le po tleh, s svojimi filisterskimi očmi stikajo le za smetmi.«³²

V primeru *Hiše Marije Pomočnice*, kjer se je Cankar lotil družbeno spornih problemov, pa je kritik v liberalnem *Slovenskem narodu* ostro nastopil proti romanu ravno zaradi obravnavanih tem, predvsem seveda spolne sprevrženosti. Prizadeta javna nramnost je bila za kritika svobodomiselnega časopisa odločilnega pomena: »Cankarjeva muza se nam je sploh rada prikazovala v zefirni koitiški

blem, v: *Dom in svet*, št. 1, 1917, 10-14; Aleš Ušeničnik, »Jeranov problem«, v: *Čas*, zv. 2-3, str. 98-119.

30 Ob drugi priložnosti je ob oceni neke črtice zapisal: »Iz sanj me je vzdramil neprijeten, omleden duh, kakor po sesirjenem mleku.« Vse v: *Dolar*, *Cankar in trivialna literatura*.

31 O tem Janez Polajnar, Jegličeva skrb za narod in njegovo nramnost, v: *Zgodovina za vse*, št. 2, 2002.

32 *Slovenski narod*, 15. 4. 1899.

*tančici, a pri sedanjem svojem nastopu strgala je s sebe še ono tančico in se nam pokazala kot hetera najnižje tingtanglske vrste.*³³

Podobna sodba se je nadaljevala. Pisec je poudaril zdravje in moralno čistost slovenskega naroda, ki se še ni pomehkužil kot drugi, ki so zapadli v dekadenco in nemoralnost: »*Da je naš narod še čil in zdrav, in da nima nič sličnosti z ono izmozganostjo, ki je znak sedanje francoske družbe, da on ravno zaradi svoje močate, sočnate čilosti, ne išče tacih rafiniranih oslad, kakršne prijajo v istini blaziranemu svetu.*»³⁴ Na zgražanje sta naleteli predvsem dve poglavji, v katerih je Cankar brskal po najglobljih in najbolj kočljivih odnosih v odraščajočem življenju. Obravnava spornih, moralno občutljivih tem v delih, ki so bila dostopna širši javnosti, ni bila zaželena, pri večini kritikov je naletela na negativen odziv; očitno je bila nezaželena tudi v okviru »resne« literature. Obravnavo spolnosti v leposlovju so res le redki videli kot koristno, večina pa pač ni mogla premagati globoko zakoreninjenih prepričanj in pogledov na spodobno življenje, hkrati pa se je vedno bolj poudarjala čistost in čilost slovenskega naroda. Podobne kritike kot Cankarjev roman je bila v dnevnem časopisu namreč deležna tudi drama Engelberta Gangla *Sad greha*, v kateri je obravnaval problem, s katerim se je soočalo precej deklet. O Ganglovi drami, ki je izšla leta 1901, so v *Laibacher Zeitung* v zaključku kritike namreč jasno zapisali svoje videnje problematike: »*Naša končna sodba je torej takšna, da bi bilo bolje, da bi Sad greha ostal nenapisana drama. Takšne stvari niso za nič in ne koristijo ničemur.*»³⁵

Ganglovo dramo pa je desetletje zatem v prvem delu svoje razprave *Seksualni problem* zelo pohvalil dr. Henrik Tuma, saj je zapisal, da »*ni le pristen umotvor, ampak vsebuje najtočnejši odgovor na seksualno vprašanje. To še posebej poudarjamo, da njegov odgovor prihaja prav iz istinitega življenja in od jedra naše inteligencije.*»³⁶

33 Slovenski narod, 1. 5. 1904.

34 Slovenski narod, 2. 5. 1904.

35 Laibacher Zeitung, št. 212, 1901.

36 Henrik Tuma, *Seksualni problem*, v: *Naši zapiski*, 1911, zv. 3, str. 101.

Literatura in državne oblasti

V 19. stoletju sta se šund literatura in ljubezenski roman večkrat znašla na zatožni klopi sodišč. Po eni strani se je ta literatura iz desetletja v desetletje bolj brala, na drugi strani pa se je proti njej dvigalo vedno več zaskrbljenih moralistov. V teoriji so potekale celo razprave, ki so razlikovale med erotičnim in pornografskim v leposlovju, v praksi pa so se s cenzuro bojevali tudi uveljavljeni avtorji kot Schnitzler in Wedekind. Nasploh se je stališče sodišč in oblasti do tega vprašanja zelo spreminjalo.³⁷ Albert Moll je tako leta 1912 za Nemčijo ugotavljal, da so se razlage oziroma tolmačenje o tem, kaj je in kaj ni pornografsko, na začetku 20. stoletja kvečjemu zaostrile. Enako je veljalo za Avstrijo. S stopnjevanjem boja moralistov proti umazani literaturi je tudi sodna oblast začela založništvo vedno bolj nadzorovati. Za nemška sodišča je omenjeni avtor ugotavljal, da ni bilo v prvi vrsti najpomembnejše dokazovati, da spis žali sramežljivost, temveč je moralo biti dokazano, katerim krogom bralcev je bila literatura dostopna in namenjena. Podobna stališča so bila uporabljena v procesih v Avstriji.³⁸ Tolmačenje, kaj je moralno in kaj ne, pa se je v Avstriji pomembno razlikovalo tudi po deželah in kaže na to, da država ni imela enotne cenzurne politike glede žalitev javne morale.³⁹ Zaenkrat ni znano, da bi na Slovenskem prišlo do večjih procesov proti založnikom zaradi izdajanja nemoralne literature, kot se je to godilo na primer na Dunaju.⁴⁰ Znano pa je, da so odločitev, da naj bi na Dunaju ostreje nastopili proti »pornografiji«, v *Slovenecu*, torej glasilu katoliške stranke, pozdravili z besedami: »*Naša vlada je vendarle začela odločnejši boj zoper pornografijo, zakaj uradna Wiener Zeitung 25. t.m. objavlja, da so se zaplenile sledeče tiskovine Preis kurant über Militär, Porcellanpfeiffen, Vesely Kalendář, Loh Pufferl in Kalendář Pikantního Světa.*»⁴¹

37 Marianne Fischer, *Erotische Literatur vor Gericht*, str. 16.

38 Ibidem, str. 39.

39 Tako je na primer na Kranjskem deželna oblast Johannu Bläserju prepovedala predvajanje določenih filmov, ki jih je imel na programu oktobra 1897, čeprav na zagovoru pred državnim pravdništvom v mestu Steyr na Zgornjem Štajerskem, kamor je bil poklican zaradi prijave lokalnega župnika, le-to ni ugotovilo kršitve 516. člena Kazenskega zakonika. O tem Janez Polajnar, *Prihod za sramežljivost in javno npravnost grobo škodljivih filmov na Slovensko*, v: *Časopis za kritiko znanosti*, let. XXXIII, 2005, št. 220, str. 11-31.

40 O tem Marianne Fischer, *Erotische Literatur vor Gericht*.

41 Slovenec, 28. december 1910.

Proti šundu in drugemu »umazanemu tisku« so bili najbolj glasni v katoliških društvih, časopisih in na katoliških shodih. Prijave so na državno pravdnitvo prihajale največkrat s strani posameznikov in različnih društev. Njihove prijave pa so bile, vsaj tako lahko domnevamo, večkrat tudi zavrjene.⁴² Književnosti in »dobremu branju« so zato veliko pozornosti namenjali na katoliških shodih, ki so bili svojevrstne manifestacije katoliške usmeritve Slovencev in kjer so se izdelovali in dodelovali načrti prihodnjega javnega, političnega in društvenega delovanja katoliških organizacij. Med temami, ki so jih obravnavali na vseh shodih, je bila tudi književnost oziroma tisk. Na prvem katoliškem shodu leta 1892 v Ljubljani so največ pozornosti posvetili razširjanju dnevnega časopisja in opozorili, da se »dandanes mladina po srednjih šolah mnogo popridi po slabih spisih, tudi slovenskih, ki niso za mladino. /.../ Pisateljem, izdajateljem in učiteljem zato prvi slovenski katoliški shod priporoča posebno skrb pri izdavanju, zalaganju in razširjanju spisov za mladino.«⁴³ Na drugem katoliškem shodu leta 1900 pa se »priznava velik pomen lepe umetnosti, obžaluje pa tudi veliko moralno kvar, ki je je kriva zloraba umetnosti, in izjavlja, da veljajo tudi za umetnost in umetnike krščanska načela in večni božji zakoni.«⁴⁴

V Slovincu so objavili tudi celotno predavanje dr. Viljema Schweitzerja z naslovom *O dobrem in slabem tisku*, na katerem je vse ljudi pozval k boju proti slabemu tisku. Določiti, kaj je dobra literatura, je po predavateljevem mnenju za katoličana zelo lahko: »Tisek, ki služi vzvišenemu namenu človekovemu, tisek, ki združen z zvesto voditeljico človeškega rodu, s katoliško cerkvijo, kaže človeštvu pravo pot in mu jo olajšuje, tisti tisek je dober.«⁴⁵

V tem smislu je tudi Škofijska sinoda septembra leta 1903 namenila posebno pozornost tisku in besedi, namenjeni pisateljem. Škof Jeglič je

42 Prim.: Škof Jeglič je državnemu pravdnitvu npr. poslal prošnjo za zaplembo revije *Slovan*, ker je objavila pesnitev Antona Aškercja z naslovom *Mesinska legenda*. Zahtevku niso ugodili, »ker v pesmi niti po tendenci niti po besedi ni najti znakov kakega kaznivega dejanja«; v: Arhiv Republike Slovenije; fond AS 351, Državno pravdnitvo, tiskovne zadeve - Ss 1909; fasc. 16; spis Ss 12/9.

43 Poročilo pripravljalnega odbora o I. slov. katoliškem shodu leta 1892 v Ljubljani, Ljubljana, 1893, str. 120-128.

44 II. Slovenski katoliški shod, Ljubljana, 1900.

45 *Slovenec*, 22. september 1900.

Karikatura pomanjkljivo oblečenih igralk v humorističnem listu *Kikeriki* (1865)

(E. Decsey, G. Gugitz, A. Klima et al., Sinnestaumel, Hagenberg Verlag, Leipzig – Wien 1933)

v pojasnilih določb sinode izrazil tudi upanje, da bodo besede, namenjene pisateljem, le-ti »skušali uvaževati, da bodo v srcih ljudstva, posebno mladine negovali in razvijali zares krščansko omiko, katera mrzi strasti, ljubi pa krščansko čednost, pospeševali krščansko, ne pa le nekako naturalistično življenje; kar je greh, ali nevarnost za greh, posebno v občevaranju enega spola z drugim, naj tudi kot tako predstavijo.«⁴⁶

Na tretjem katoliškem shodu leta 1906 pa je bila posebna razprava namenjena že kolportaži. Doktor Mantuani je že pred omenjeno razpravo podal mnenje o pripovedni literaturi, ki se izdaja v ljudski knjižnici po sklepu III. katoliškega shoda, ki sicer je »pečat razvitka v naši dobi. /.../ A če to pripovedno literaturo malo presejemo, dobimo moralno dopustljive in nedopustljive, umetniško dobre in slabe spise. Oziraje na to delitev, moramo stran položiti ogromno množico spisov, ki niso za katoliško vzgojene in čuteče sloje. /.../ To je negativna

46 Škofijski list, št. 1, 1904, str. 6.

stran.«⁴⁷ Na razpravi o kolportaži so, podobno kot v *Rimskem katoliku* 10 let prej, pozvali k dobro organizirani katoliški kolportaži.⁴⁸ Edino z njo naj bi se lahko postavili v bran razširjanju umazane literature, saj je »znano tudi, da se kolportira najslabše blago, navadno takozvani 'Schundromani', polni pohotnosti in pretresujočih prizorov, ki zagovarjajo izvajanje človeških strasti.« Govornik je predlagal, da se ustanovi centrala slovenske katoliške kolportarje, ki bo potem nastavljala glavne, centralne kolporterje, le ti pa bi vsestransko nadzirali delovanje lokalnih prodajalcev. Vprašali so se, ali naj še naprej »mirno gledamo, da zanesejo brezvestni kolporterji pogubonosno berilo med slovensko ljudstvo.«⁴⁹

Razlegali so se torej pozivi, ki so bili namenjeni predvsem katoliškemu društvu in ljudstvu. Država pa je očitno nadzirala publikacije bolj zaradi različnih političnih prekrškov kot zaradi javne morale. Zato so v sklepih *Slovensko-hrvaškega katoliškega shoda* leta 1913 pozvali, da »naj se s pomočjo državnih poslancev vpliva na zakonodajo in državne oblasti, da energično uporabljajo svojo moč ter v začetku zaprečijo, kar škodljivo vpliva na npravnost.«⁵⁰

Nadzor dnevnega tiska

Preglavice v boju za občo moralno čistost je skrbnikom za npravnost povzročal tudi dnevni tisk. Rastoča prodaja časopisja in knjig je bila velik zalogaj za npravstvene vzgojitelje in državno cenzuro. Po cenzurnih posegih v dnevno časopisje navadno ni prihajalo do procesov proti založnikom, saj so časopisi po opravljeni cenzuri izšli brez cenzuriranih člankov. V fondu *Državnega pravdnštva*, ki je skrbelo za cenzuro tiskovin v Ljubljani in na Kranjskem, je le malo ohranjenega zaplenjenega gradiva zaradi razžalitve sramežljivosti in javne npravnosti. Velika večina gradiva je namreč politične narave.

47 III. Slovenski katoliški shod v Ljubljani, Ljubljana, 1907, str. 31.

48 Domnevamo lahko, da so zgled iskali v Nemčiji, kjer se je katoliška kolportarja najprej organizirala v Nürnbergu leta 1899. Od 1904 pa so poznali takšno organizacijo še v Münchnu, Stuttgartu, Kölnu. V: Herders Konversations-Lexikon, Freiburg in Breslau, 1905 (geslo: Kolportage).

49 Ibidem, str. 37.

50 Slovensko-hrvaški katoliški shod v Ljubljani 1913, Ljubljana, 1913, str. 74.

Med skromno ohranjenimi dokumenti tako npr. naletimo na dopis *Državnega pravdnštva*, ki je 30. maja leta 1910 obvestilo *Deželno predsedstvo*, da so zaplenili izdajo časopisa *Jutro* zaradi kršitve člena 516. Članek je poročal o siamskih dvojčicah Rozi in Jožefi Blažek, doma na Češkem. Roza naj bi na popolno presenečenje sestre Jožefe povila otroka. Del, zaradi katerega je bila izdaja prepovedana, opisuje podrobneje spolovila in druge fiziološke značilnosti dvojčic in se začne takole: »Prebavila so ločena, vendar se končujejo v eno samo zadnjico, isto je s scalnikoma, ki prihajata iz ločenih scalnih mehurjev, pa se pred izstopom iz telesa združita v eno samo cev. Najbolj zanimiva pa so spolovila. /.../ Zunanja spolovila so enotna: velikih in malih sramnih sklopnic samo en par.«⁵¹

Razloge za zaplembo so v sodbi državnega pravdnštva pojasnili takole. »V spornem delu je zaradi nemoralnega opisa delov telesa sester Blažek sramežljivost grobo žaljena in se godi javno pohujšanje po členu 516 Kaz. zak.«⁵²

Da je bila interpretacija zakona relativna in odvisna od cenzorja ali prijavitelja, nam kaže tudi naslednji primer, ko je bilo ugotovljeno kršenje javne morale v humorističnem časopisu *Bodeča Neža* z dne 14. junija 1914. V eni izmed zafrkljivih novic, zaradi katere so številko zaplenili, so namreč zapisali: »Mariborska straža z dne 5. t.m. je prinesla prav ginljiv popis nekega pogreba. Na koncu poročila pa se je zgodila neljuba tiskovna pomota in je stalo napisano: Naj v miru poriva.«⁵³

Cenzor, ki je omenjeno številko pregledoval, je bil očitno zelo natančen in je podčrtal še naslov zgodbe na naslednji strani, ki se je glasil *Indiskretnost*, v besedilu te zgodbe pa še besedno zvezo »steznik predolg«. Cenzura, predvsem v takšnih primerih, očitno ni vedno enako ostro reagirala. Ostrina je bila odvisna tudi od posameznika in njegove interpretacije, kot tudi od tega, ali je bil bolj ali manj osebno dovzeten za žalitve npravnosti. Vsekakor je najti v časopisju dovtipe, šale in podobno, ki so bili objavljeni in so namigovali na spolnost. Večina ni bila cenzurirana. Delno cenzuriran članek v aprilski številki časopisa *Jutro* je nosil naslov *Iz intimnih kotov katoliškega hotela*. Zgodba naj bi

51 ARS; fond AS 351, Ss 1910; fasc. 17; spis Ss 34/10.

52 Ibidem.

53 ARS; fond AS 351, Ss 1914; fasc. 22, spis Ss 38/14.

se zgodila debelušnemu kmečkemu duhovniku v hotelu Union v Ljubljani. Cenzurirani del pa se je začel: »Ta 'blagoslovljeni gospod' so stali, ko je hišna odprla vrata, ravno v sami srajci sredi sobe in so si ravno oblačili spodnje hlače. /.../ Gospod pa so si obisk hišne tolmačili in so takoj hišni razkrili svojo ljubezen.«⁵⁴

V tem primeru je deželno sodišče, na ovadbo *Državnega pravdnštva*, ugotovilo, da gre za žaljenje sramežljivosti in morale. V drugih podobnih primerih pa, ko je šlo za podobno politično obračunavanje in vpletanje Cerkve, so članke cenzurirali tudi po členih 302 in 303 Kazenskega zakonika.⁵⁵ Tako je bila knjižica *Kaj pravi brošura škofa Antona Bonaventure?*, Kritična razprava, III. zvezek, prepovedana na podlagi kršenja člena 302, čeprav bi lahko bilo zaradi vsebine, ki vsebuje izbrane dele iz knjižice škofa Jegliča *Ženinom in nevestam* in jih tudi komentira, lahko ugotovljeno žaljenje javne morale.

In ne nazadnje. Tudi članku v *Slovenskem narodu* 10. novembra 1909 bi lahko cenzor prisodil žaljenje sramežljivosti. Govori namreč o spolni razbrzdanosti, ki naj bi vladala po poročanju katoliškega *Slovenca* na Slovenskem. Sklep liberalnega časopisa je bil, da ker »duhovniki dobe lahko v spovednici upogled v spolno življenje ljudstva. /.../ K spovedi hodijo samo še najpobožnejši ljudje in se more torej Slovenčeva trditev o spolni razbrzdanosti tikati samo najpobožnejših ljudi.« Cenzor pa se je odločil, da gre za zasramovanje naukov, šeg in navad v državi priznane cerkve.⁵⁶

54 ARS; fond AS 351, Ss 1911; fasc. 19, spis Ss 15/11.

55 §. 302 Kdor druge k sovražnostim zoper razne narode (ljudstva raznega rodu), verske ali druge družbe, posamske vrste ali stanove družbe ali zoper zakonito priznane skupščine, ali sploh prebivalce države k sovražnim razprtijam med sabo nagovarja, spodbuda ali zapeljati skuša, je kriv pregreška, če se ne pokaže, da je to ravnanje kako huje kaznovano dejanje, in naj se obsoje v hud zapor od treh do šestih mesecev.

56 ARS; fond AS 351, Ss 1909; fasc. 16, spis Ss 54/9.

Zusammenfassung

SCHÄDLICHE UND SCHMUTZIGE DRUCKERZEUGNISSE

Schädliche und schmutzige Druckerzeugnisse gehörten zu jenen Problemen, denen verschiedene Moralisten in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts große Aufmerksamkeit widmeten. Zu dieser Zeit breiteten sich nämlich in allen Schichten der Bevölkerung gedruckte Werke recht stark aus. In moralischer Hinsicht galt die so genannte Schundliteratur, auch Kolportage- oder Trivilliteratur genannt, als besonderes Problem. Jene, die sich als Wächter der Moral sahen, warnten, dass diese Romane, indem sie die romantische Liebe in den Vordergrund stellten, die Saat des sittlichen Verderbens und der Unmoral in die Menschen pflanzten. Der Liebesroman spielte eine besondere Rolle. Er war Teil des so genannten Wandels der Intimität, der im 19. Jahrhundert unter dem Bürgertum begann und sich später – auch aufgrund der geringen Preise der Romane – massenhaft unter der gesamten Bevölkerung verbreitet. Die romantische Liebe stand immer stärker im Mittelpunkt. Das Verhältnis im romantischen Roman, das ohne objektiven Hintergrund und ohne realen Zweck (nämlich der Zeugung) war, galt – wie zum Beispiel Janez Trdina einräumte – als verlockend, aber es verdarb den jungen Mann.

In der Zeitschrift *Rimski katolik* wurde etwa festgestellt, dass die Mehrheit der „gewöhnlichen Intellektuellen“ begeistert belletristische Werke liest und deren Einfluss auf die öffentliche Meinung und das Leben am größten ist. Die damalige Belletristik, insbesondere Romane, waren nach Ansicht des Verfassers des Zeitungsartikels nicht mehr denkbar ohne Morde, Selbstmorde, Unkeuschheit und Ehebruch. Weil also mit solcher Belletristik in Form einer Fabel, einer Erzählung oder eines pikanten Romans Irrtümer, Lügen und antikatholische Gedanken verbreitet würden, sollte die katholische Intelligenz für katholische Romane bzw. eine katholische Belletristik sorgen, die ein höheres Ziel hätte als das reine Vergnügen, das die „falsche“ Belletristik bot. Dieses höhere Ziel war die Verbreitung der absoluten Wahrheit. Man wollte also mit der gleichen „leichten“ literarischen

Gattung den katholischen Glauben und die katholische Wahrheit verbreiten.

Für die Moralisten und ihre Bestrebungen um die moralische Reinheit der Bevölkerung waren der Roman und andere unangemessene Literatur einer der Schuldigen für das sittliche Verderben der Jugend. Man nahm daran Anstoß, dass weder die Liebe zu Gott noch der Geist des Katholizismus Leitgedanken der Bücher waren. Bücher sollten als Lehre und als Vorbild für das Volk dienen.

Auch im Rahmen der „seriösen“ Literatur war in Werken, die der breiteren Öffentlichkeit zugänglich waren, die Behandlung strittiger, moralisch sensibler Themen unerwünscht und stieß bei der Mehrheit der Kritiker auf ein negatives Echo. Das zeigen der Roman *Hiša Marije Pomočnice* [Das Haus der Barmherzigkeit] von Ivan Cankar und das Drama *Sad greha* [Die Frucht der Sünde] von Engelbert Gangl.

Die Tagespresse bereitete den Hütern der Moral in ihrem Kampf für die allgemeine moralische Reinheit ebenfalls Kopfzerbrechen. Der wachsende Absatz von Zeitungen und Büchern war ein schwerer Brocken für die Erzieher der Moral und die staatliche Zensur. Die Forderungen der Moralisten an die staatlichen Organe, sie mögen strenger gegen die Verbreitung von schädlichen Druckwerken vorgehen, wurden daher ständig wiederholt. Offensichtlich aber kontrollierte der Staat die Publikationen eher wegen verschiedener politischer Vergehen als wegen der öffentlichen Moral. Außerdem ließ die Auslegung des Gesetzes, das die Verbreitung von Druckwerken verbot, die die Moral oder das Schamgefühl verletzten und öffentliches Ärgernis erregten, auch einigen Spielraum und hing vom Zensor oder demjenigen, der Anzeige erstattete, ab.